

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام

کوثر قیاسی

چکیده

زن و مرد دو رکن خانواده هستند و تعاملات آنها بر کل خانواده از جنبه های مختلف اثر می گذارد. بانوان در درون خانواده با همه ی اعضای آن تعاملات مختلفی دارند که تعامل آنها با خانواده باید به گونه ای باشد که روابط کلامی و غیرکلامی آنها به بهترین نحو برقرار شده و تفاهم، صمیمیت و احترام میان اعضای خانواده افزایش یابد تا خانواده یک خانواده ی تراز اسلامی شود. مسأله ی کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام مسأله ی مقاله است. اگر تعاملات درون خانوادگی بخواهد به بهترین شکل باشد و بانوان بخواهند خانواده ی تراز اسلامی داشته باشند، باید دستورات اسلامی در این باره را مدنظر قرار دهند. بنابراین پرداختن به کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام ضرورت دارد. هدف مقاله بررسی کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام به روش توصیفی و مطالعه کتابخانه ای است. بر مبنای دستورات اسلامی، کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلامی شامل؛ ارتباط کلامی و غیرکلامی صحیح، بامحبت و احترام آمیز با اعضای خانواده، والدین، فرزندان، اقوام و همسر می باشد.

کلید واژه ها: کیفیت، زنان، تعاملات درون خانوادگی، اسلام.

مقدمه

خانواده کوچکترین و مهم ترین گروه و نهاد در جامعه است. انسان در خانواده اجتماعی شدن و اخلاق را می آموزد و تربیت می شود. خانواده محل سکون و آرامش زن و مرد و پرورش محبت و عواطف انسانی در فرزندان است. زن و مرد دو رکن خانواده هستند و تعاملات آنها بر کل خانواده از جنبه های مختلف اثر می گذارد.

بانوان در درون خانواده با همه ی اعضای آن تعامل دارند. آنها پیش از ازدواج بیشترین تعامل را با پدر و مادر و خواهر و برادران خود دارند و پس از ازدواج بیشترین تعامل با همسر و فرزندان خواهد بود. اما در هر صورت تعامل آنها با اعضای خانواده باید به گونه ای باشد که روابط کلامی و غیرکلامی آنها را به بهترین نحو برقرار کرده و موجب تفاهم، صمیمیت و احترام هرچه بیشتر میان اعضای خانواده شود. در این صورت خانواده یک خانواده ی تراز اسلامی خواهد بود. مسأله ی کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام مسأله ی مهمی است که می خواهیم در این مقاله به آن بپردازیم و به این سؤال پاسخ دهیم که کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام چگونه است؟

اگر تعاملات درون خانوادگی در هر خانواده بخواید به بهترین شکل برقرار شود و بانوان بخواهند خانواده ای تراز داشته باشند همان گونه که اسلام می خواهد و به آن توصیه کرده است، باید دستورات اسلامی در این باره را مدنظر قرار دهند و به آنها پایبند باشند. بنابراین پرداختن به کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام ضرورت دارد.

مقاله حاضر با هدف بررسی کیفیت حضور زنان در تعاملات درون خانوادگی تراز اسلام با رویکرد اسلامی و به روش توصیفی و مطالعه کتابخانه ای نگاشته می شود. به امید آنکه در بهبود تعاملات خانوادگی در درون خانواده ها مؤثر باشد.

۱. مفهوم شناسی

۱.۱. تعامل

«تعامل» از ریشه ی «عمل» می باشد که به باب تفاعل رفته است. در کتب لغت، تعامل به معنی «بر یکدیگر اثر گذاشتن» (انوری، ۱۳۹۹، ص ۳۱۷) و با «یکدیگر داد و ستد کردن» (فلسفی، ۱۳۸۱، ص ۱۷۷) آمده است.

۲.۱. خانواده

«خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند، با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند.» (قنادان، ۱۳۷۵، ص ۱۴۸).

۲. اهمیت تعامل در خانواده

تعامل مفید و سازنده از مهم‌ترین گام‌ها برای دست یافتن به اهداف بلند و مقدس خانواده است. صفا، صمیمیت و سلامت در زندگی، به شیوه‌ی ارتباط میان اعضای خانواده بستگی دارد. ارتباط مؤثر میان افراد خانواده اثر مستقیمی بر سلامت روانی ایشان دارد، به رشد شخصیتی و هویت‌یابی افراد کمک می‌کند، بهره‌وری شغلی، موفقیت و کیفیت زندگی را افزایش می‌دهد، تندرستی و سلامت جسمی را به همراه می‌آورد، سازگاری فرد را افزایش می‌دهد، باعث مقابله سازنده با فشارهای روانی می‌شود و نهایت این که خودشکوفایی و رشد و کارایی نهاد خانواده را به همراه دارد (حسین‌زاده، علی (۱۳۸۸) راهکارهای ارتباط مؤثر در میان اعضای خانواده، معرفت، ش ۱۴۷، ص ۸۶).

سخنی که با نرمی و عطوفت همراه باشد، آهنگی گوش نواز و دلنشین دارد؛ از این رو اگر صدا همراه با ملایمت و نرمش باشد، عواطف و احساسات را بر می‌انگیزد. البته ملایمت در سخن زمانی ارزشمند است که با قاطعیت و شفافیت همراه باشد تعامل مؤثر بهترین راه برای از بین بردن سوء تفاهم‌ها است. تنها مسیر برای نشان دادن احساسات به یکدیگر بوده و مسیری جهت انتقال اطلاعات و احساسات و امری لازم برای رشد و کارایی خانواده به شمار می‌آید. اگر ارتباط مؤثر و مفید نباشد، نارضایتی، تنهایی، اختلاف، در خانواده به وجود می‌آید، آسیب‌های روانی ریشه می‌دواند، اعتماد به نفس مختل می‌شود و توانایی افراد برای مواجهه با مشکلات کمتر می‌گردد.

۳. حضور زن در تعاملات خانوادگی درون خانوادگی تراز

۱.۳. روابط کلامی و غیرکلامی در تعاملات خانواده

در اسلام اهمیت زیادی به مسئله‌ی رعایت ادب و برخورد توأم با ادب و احترام با به خصوص با اشخاص خانواده داده شده است. و همین رعایت ادب بزرگترین عامل برقراری رابطه و تعامل با خانواده و حفظ و ادامه‌ی آن از سوی بانوان است.

در حدیثی از امام علی (علیه السلام) آمده است: «الْأَدَابُ حُلٌّ مُجَدِّدٌ» (نهج البلاغه، حکمت ۵)؛ رعایت ادب همچون لباس زینتی و نو است. همه‌ی مباحث پیرامون ادب در اسلام از قرآن کریم مایه می‌گیرد از جمله دستور اکید به حفظ ادب و نیز پرهیز و اجتناب شدید از برخوردها و رفتارهای بی‌ادبانه مثل: سوء ظن و غیبت و تجسس بی‌جا و با مردم داده شده است و همه‌ی این دستورات نشان‌گر اهمیت و جایگاه ادب در اسلام به عنوان عامل تقویت روابط انسانی و تقویت تعامل به ویژه در خانواده است.

یکی از عوامل دائمی شدن روحیه نشاط و محبت در زندگی خانوادگی بانوان و حس نزدیکی بیشتر آنها با اعضای خانواده، روابط کلامی مناسب است. محیط خانواده بهترین محل رشد کلامی و ابزار احساسات است. در تعالیم اسلامی توصیه هایی درمورد نحوه گفتار و مضمون آن شده است در مرتبه نخست اینکه گفت و گو باید محترمانه و به رسم ادب باشد. آهنگ صدا باید نرم و ملایم باشد «وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ» و صدایت را آهسته ساز، که بدترین آوازه ها بانگ خران است» (لقمان، ۱۹) از نشانه های احترام این است که زن و شوهر یکدیگر را با بهترین نام خطاب کنند؛ زیرا صدازدن همسر امری روزمره در زندگی خانوادگی است و اگر این خطاب با محبت و احترام همراه باشد صمیمیت و عاطفه را به دنبال دارد (سمانچو، پاناپا (۱۳۹۸)، جایگاه و نقش زن در آرامش خانواده، دوفصلنامه پژوهش های اسلامی جنسیت و خانواده، ش ۳، ص ۳۵).

همچنین رفتارهای غیرکلامی اطلاعات ارزشمندی درباره ی احساسات دیگران به دست می دهند و نقش مهمی در بسیاری از اشکال تعامل اجتماعی مانند؛ جذابیت فردی، نفوذ اجتماعی، کمک رسانی و تعامل بانوان به ویژه در درون خانواده ایفا می کنند؛ سخت می توان این علایم را از دید دیگران مخفی نگه داشت. اطلاعاتی که از طریق رفتارها و علایم غیرکلامی منتقل می شوند و تفسیری که ما از این داده ها داریم، با عنوان ارتباط غیرکلامی مطرح می گردد (آذربایجانی و دیگران، ۱۳۸۲، ص ۳۹).

اهمیت چهره و نگاه کردن مشفقانه و متواضعانه به آن، در تعاملات انسانی و فرهنگ روابط اجتماعی اسلام به حدی است که قرآن کریم در سفارش لقمان به فرزندش، روی گردانی از مردم هنگام گفتگو را که می تواند نشان کبر، غرور و بی توجهی به آنها باشد، نهی کرده است؛ «وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ...» (لقمان، ۱۸)

به طور مثال حس لامسه نقش کلیدی در ارتباطات انسان دارد و در ارتباطات انسانی پنج حوزه مهم وجود دارد که لامسه نقش حساسی در انتقال مفهوم آن بازی می کند. یکی از آن ها، «لمس عاطفی» است و منظور از آن به اشتراک نهادن عاطفه ها از طریق حس لامسه. در واقع، رفتارهایی مانند بغل کردن، بوسیدن و دست دادن بیانگر و انتقال دهنده پیام عشق، صمیمیت، تعهد و امنیت است (محسنیان راد، ۱۳۹۱، ص ۱۴۸). یکی دیگر از انواع ارتباطات

در معارف اسلامی بر مسئولیت بانوان در برابر فرزندان و تقدس و ارزش معنوی آن تأکید زیادی شده و مبنای الگوی اسلامی ارتباط بانوان با فرزندان براساس همین نگرش تقدس محور و ارزش معنوی است. بر این مبنا اسلام والدین را به محبت کردن و مورد رحمت و لطف قرار دادن فرزندان توصیه می کند. امام صادق علیه السلام می فرماید: «خدا بنده ای را که فرزند خود را بسیار دوست می دارد، مورد رحمت خویش قرار می دهد» (محمدی ری شهری، ۱۳۷۹، ج ۱۰، ص ۶۹۹، حدیث ۳۲۳۲۳)

استفاده از ارتباط کلامی و رفتاری ابزاری مهم در روابط کلامی است. استفاده از گفتار زیبا و شیرین و گفتگو با صدای ملایم و دلنواز از امتیازهای است که با ویژگی های مراقبتی زنان تناسب بیشتر دارد و در زنان بیشتر دیده می شود. در آموزه های دینی به روابط غیرکلامی نظیر تواضع، گشاده رویی، و رفتار مؤدبانه تأکید شده است. این نوع ارتباط سبب تقویت روابط دوستانه و نزدیکی دل ها در روابط انسان می گردد (پناهی، احمد (۱۳۹۴)، بررسی ظرفیت مادران در تربیت اجتماعی فرزندان با تکیه بر یافته های دینی و علمی، دوفصلنامه علمی- پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی، ش ۱۴، ص ۱۰۴).

یکی از روش های داشتن اخلاق نیک و برخورد خوب با دیگر افراد، و به طور کل، دسترسی به یکی از واکنش های عاطفی پسندیده، چهره ی باز و خوشرو بودن در روابط خانوادگی است. امام علی (علیه السلام) درباره گشاده رویی و خوش رو بودن می فرماید: «خوش رویی را دریاب که سر رشته ی دوستی است» (خوانساری، ۱۳۶۰، ص ۵۰۰)

مادران به سبب برخورداری از ظرفیت فراوان احساسی و عاطفی، در این عرصه ممتاز هستند و بیشترین اثر را در شکل دهی به ویژگی های رفتاری و اجتماعی فرزندان دارند. از مهمترین نیازهای کودک که اساس روابط آینده او را با دیگران تشکیل می دهد نیاز به امنیت و محبت است. برآوردن نمودن این نیاز، سبب می شود کودک شخصیت سالمی داشته باشد و بتواند در آینده علاوه بر اینکه پدر یا مادری دلسور و مهربان باشد به دیگران نیز علاقه و محبت کند. زنان به علت توانایی کلامی بالا از ظرفیت عاطفی و توانایی خاص در بروز عواطف در تأمین عواطف

اعضای خانواده نقش مؤثری ایفا کنند (پناهی، احمد (۱۳۹۴)، بررسی ظرفیت مادران در تربیت اجتماعی فرزندان با تکیه بر یافته‌های دینی و علمی، دوفصلنامه علمی- پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی، ش ۱۴، ص ۱۰۱). بانوان می‌توانند با استفاده از این ظرفیت روحی خود علاوه بر داشتن روابط عاطفی مناسب با خانواده خود با تربیت فرزندانی که در آینده بتوانند همسری مهربان و پدر یا مادری مهربان دلسوز برای فرزندان خود باشند علاوه حفظ بنیان خانواده خود، خانواده و نسل آینده را نیز از تزلزل در امان بدارند.

فرزندان در هر سنی که باشند، برای خود شخصیت و احترام قائلند و دوست دارند به شخصیت آنان احترام شود و مورد احترام و تکریم قرار گیرند؛ از این رو، سزاوار است مادر به این گرایش فطری توجه کرده و روحیه آنان را با عزت نفس و اعتماد به نفس تربیت و تحکیم نماید؛ از جمله در مهمانی‌ها و دیدارهای خانوادگی و عمومی، آنان را همانند دیگران گرامی بدارند و به شیوه‌ای خردمندانه تحسین کنند و از هر گونه تحقیر و تمسخر و به رخ کشیدن عیب‌ها و لغزش‌های فرزندان خویش بپرهیزد و حتی در محیط خانه نیز این نکته را از یاد نبرند. روح کودک چون گل بسیار ظریف و حساس است و ممکن است با کوچکترین حرکت ناهنجار پژمرده شود. برخی مادران به غلط تصور می‌کنند که چون پدر و مادر شده‌اند، حق هر گونه اعمال نظر جابرانه و سلطه جویانه را بر فرزندان خود دارند و می‌توانند با آنان هر گونه که بخواهند رفتار کنند در صورتی که در این میان حد و مرزهای باریکی نهفته است و موازین شرعی و تربیتی و اخلاقی دقیقی وجود دارد که نشان می‌دهد اگر مادر حکومتی بر فرزندان خود دارد، حکومتی است که خیر و صلاح همه اعضای تحت پوشش آن را در بر می‌گیرد و چیزی جز حاکمیت عشق و محبت و معرفت و تربیت والای انسانی نیست (عیسی‌زاده، خانواده قرآنی، ص ۱۵۹-۱۶۰).

نتیجه گیری

سلامت خانواده، به شیوه‌ی ارتباط بین اعضای آن بستگی داشته و این ارتباط اثر مستقیمی بر سلامت جسمی و روانی کل خانواده دارد. در خانواده تعامل مؤثر بهترین روش مقابله با مشکلات و تنها مسیر نشان دادن احساسات به یکدیگر بوده و امری لازم برای رشد و کارایی خانواده است. بانوان برای دائمی شدن روحیه نشاط و محبت در زندگی خانوادگی و حس نزدیکی بیشتر با اعضای خانواده‌شان، باید روابط کلامی و غیرکلامی مناسب داشته باشند. محیط خانواده بهترین محل رشد ادب کلامی و ابزار احساسات است. رفتارها و روابط غیرکلامی درست و احترام آمیز نقش مهمی در بسیاری از اشکال تعامل مفید در درون خانواده تراز از نظر اسلام ایفا می کنند.

تعامل بانوان با والدین در خانواده تراز اسلامی؛ احسان کردن و رعایت ادب در گفتگو با آنهاست. قرآن در برخورد با والدین به احسان گفتاری و رفتاری تصریح کرده و اطاعت والدین برای جلب رضای خدا، وظیفه همه‌ی فرزندان از جمله بانوان است. در فرهنگ اسلامی خانواده شامل خواهران و برادران، عمه ها، عموها، خاله ها و دایی ها و ... هم می شود. بانوان باید با اعضای خانواده چه خواهران و برادران خود و چه اقوام، تعامل و ارتباط صحیح برقرار کنند. قرآن برای بهبود روابط افراد از رفتارهایی چون تمسخر، غیبت، عیب‌جویی و نهی می کند. قدردانی، محبت، مودت و تمکین سه اصل اخلاقی روابط خانوادگی هستند که در تعامل صحیح بانوان با همسر در خانواده تراز اسلامی مؤثر هستند. بانوان باید به این سه اصل در گفتار و کردار پایبند باشند. قرآن دستور به معاشرت به معروف، گذشت و چشم‌پوشی در خانواده داده است. در معارف اسلامی بر مسئولیت بانوان در برابر فرزندان و تقدس و ارزش معنوی مادری تأکید زیادی شده و مبنای الگوی اسلامی تعامل بانوان با فرزندان براساس همین نگرش تقدس محور و ارزش معنوی است. اسلام والدین را به محبت کردن و مورد رحمت و لطف قرار دادن فرزندان توصیه می کند.

فهرست منابع

* قرآن کریم.

* نهج البلاغه.

(۱) احمدی، محمدرضا (۱۳۸۹)، مبانی روان شناختی ارتباط مؤثر والدین با فرزندان در محیط خانواده معرفت، ش ۱۰۴.

(۲) انوری، حسن (۱۳۹۹)، فرهنگ بزرگ سخن، نشر سخن.

(۳) آذربایجانی، مسعود و دیگران (۱۳۸۲)، روانشناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، تهران، پژوهشکده حوزه و دانشگاه.

(۴) پناهی، احمد (پاییز و زمستان ۱۳۹۴)، بررسی ظرفیت مادران در تربیت اجتماعی فرزندان با تکیه بر یافته‌های دینی و علمی، دوفصلنامه علمی - پژوهشی اسلام و علوم اجتماعی، سال هفتم، ش ۱۴.

(۵) جمعی از مؤلفان (۱۳۹۶)، روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، سمت.

(۶) حاجی حسینی، حسن (۱۳۸۲)، آسیب شناسی اجتماعی غیبت، مطالعات راهبردی زنان، ش ۲۰.

(۷) الحر العاملی، محمد بن الحسن (۱۳۶۷)، وسائل الشیعه، تهران، کتابفروشی اسلامیة. پانزدهم.

(۸) حسین‌زاده، علی (۱۳۸۸) راهکارهای ارتباط مؤثر در میان اعضای خانواده، معرفت، ش ۱۴۷.

(۹) حسینی، داود (۱۳۹۷)، روابط سالم در خانواده، قم، بوستان کتاب.

(۱۰) حسینیان (۱۳۸۰)، بهداشت روانی ازدواج و همسر داری، تهران: انتشارات مفید.

(۱۱) خوانساری، محمد (۱۳۶۰)، شرح غررالحکم و دررالکلم، با مقدمه میرجلال الدین حسینی ارموی، تهران، دانشگاه تهران.

(۱۲) روحی، زهرا (۱۳۹۲)، تحکیم خانواده و راهکارهای تقویت آن، ماهنامه رادیو، ش ۷۵.

(۱۳) سالاری فر، محمدرضا (۱۳۹۵)، سلامت معنوی خانواده، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

(۱۴) سمانچو، پاناپا (۱۳۹۸)، جایگاه و نقش زن در آرامش خانواده، دوفصلنامه پژوهش‌های اسلامی جنسیت و

خانواده، سال دوم، ش ۳.

(۱۵) طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

(۱۶) علاسوند، فریبا (۱۳۹۰)، زن در اسلام، قم، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.

(۱۷) عیسی زاده، عیسی (۱۳۹۰)، خانواده قرآنی، قم، بوستان کتاب.

(۱۸) فخر رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر (۱۴۲۰ ق)، مفاتیح الغیب، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

(۱۹) فلسفی، احمد علامه (۱۳۸۱)، فرهنگ زبان فارسی، پیام آزادی.

(۲۰) قنادان، منصور (۱۳۷۵)، جامعه‌شناسی مفاهیم کلیدی، تهران: آوای نور.

(۲۱) کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۲)، اصول کافی، ترجمه سید جواد مصطفوی، بیروت: موسسه الوفا.

(۲۲) محسنیان راد، مهدی (۱۳۹۱)، ارتباطات انسانی، تهران، سروش.

(۲۳) محمدی ری شهری، محمد (۱۳۷۹)، میزان الحکمه، تهران، نشر مرکز الاعلام الاسلامی.